

ПСИХОЛОГІЯ

УДК 378.016:316.6

Ніна ЗОРІЙ,
Буковинський державний медичний
університет,
zoryj@bsmu.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕРЦЕПЦІЇ В СОЦІАЛЬНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Ключевые слова: *социальная перцепция, социальная психология, социальное познание, критериев целостности личности.*

Зорій Ніна. Особенности изучения социальной перцепции в социальной психологии

В статье рассмотрены реализацию механизмов социальной перцепции учитывая социальные условия личности информационного общества. Обоснованные методологические проблемы изучения социальной перцепции в социальной психологии с точки зрения социального познания и с целью определения критериев целостности личности.

В контексте изучения данной проблемы затронут вопрос поиска нормы «справедливости» на фоне развития современного информационного общества, что, соответственно, определяет условия формирования образованного духовной личности, которая бы обеспечила в будущем реализацию принципа справедливости.

Постановка проблеми. Спілкування є особливим способом існування індивіда як спосіб взаємовідносин між іншими індивідами. Воно передбачає таку взаємодію, що забезпечує обмін думками, інформацією, досвідом тощо і проявляється також на особистісному рівні та забезпечується засобами, які реалізують відповідні цінності, установки, правила¹. А оскільки особистість є багатоскладовим та багаторівневим в психології, проявляється в системі конкретних суспільних, культурних, історичних, вітальних відносин і формується в процесі свідомої продуктивної предметної діяльності, міжособистісного спілкування та життєдіяльності, то є потреба розкрити стрижневі поняття, що забезпечують самодостатність та цілісність особистості.

Виникнення та успішний розвиток між особистісного спілкування можливий тільки тоді коли між учасниками його існує взаєморозуміння. Соціальна перцепція – одне з найважливіших понять соціальної психології, оскільки саме вона це забезпечує. Перцепція є фрагментом цілісного процесу пізнання та суб'єктивного усвідомлення людиною світу. Унікальність психології проявляється в дослідженні суб'єктивного відображення людиною реального світу, в якому велике значення відіграє соціальна перцепція, що специфічно під-

креслює неповторність кожної особистості. Поняття соціальної перцепції розкриває механізми та феномени сприйняття, зокрема, воно включає процес сприйняття поведінки іншої людини; інтерпретацію сприйнятої поведінки в термінах причин поведінки і очікуваних наслідків; емоційну оцінку; побудову стратегії власної поведінки. Завдяки цьому формується цілісна картина сприйняття людиною світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спілкування як поняття в межах традиційної вітчизняної психологічної школи віддзеркалювало яскраво виражений характер ідеології і тлумачилося через категорію діяльності як основний методологічний принцип. Безперечно, методологічне значення категорії діяльності є великим і вклад науковців та розробників даної теорії в розвиток психологічної науки є предметом обговорення багатьох сучасних наукових форумів та наукових дискусій. В контексті даної проблематики методологічний принцип діяльності в певній мірі забезпечував наукове тлумачення різних аспектів спілкування, зокрема: засновник культурно-історичної школи в психології, на якій базується психологічна теорія діяльності Л.С. Виготський, основоположник основного принципу єдності свідомості та діяльності С.Л. Рубінштейн, розробник нового методологічного прин-

ципу психологічної науки – детермінізму та ін.² Особливий інтерес складають дослідження відомого психолога, дослідника теорії пізнання Г.М. Андрєєвої, яка намагалася опосередковано визначити термін «взаємодія» як спосіб розвитку індивідів в процесі спілкування³. Оскільки в минулому вітчизняна психологія в процесі дослідження враховувала психофізіологічні чинники, то це відповідно розкривало проблему взаємозв'язку спілкування та психічних процесів. В.М. Мясіщев прийшов до висновку, що сутністю людини є ланцюг суспільних відносин і роль спілкування є надзвичайно потужною.

На думку багатьох дослідників соціальна взаємодія займає центральне місце в соціальній психології. Значна доля поведінкових реакцій кожного індивіда обумовлена теперішніми чи колишніми взаємодіями, що своєю чергою призводить до методологічної залежності тлумачення соціальної перцепції в контексті інтерактивного аспекту спілкування⁴.

Цікавим аспектом даної проблеми є те, що соціальна перцепція на даному етапі розвитку психології є поняттям категоріально невизначеним, оскільки не є ключовим в зарубіжній психології, в переважній більшості вона поглинається психологією впливу та соціального пізнання. Р. Чалдіні, зокрема, виокремлює механізм дії, засоби впливу та пропонує методи регулювання та контролю у взаємовідносинах людей⁵. Цікавою є схема аналізу соціального впливу С. Московічі⁶, відповідно до якої розкривається процес взаємодії меншості та більшості, а також в сферу предмету соціальної психології вноситься етичний аспект соціальної взаємодії. Отже, в більшості наукових джерел соціальна перцепція обґрунтовується з різних точок зору, без визначення перцептивного аспекту спілкування.

Формулювання цілей та виклад основного матеріалу. Сприйняття людиною світу зумовлене об'єктивізацією оточуючого середовища та суб'єктивним досвідом. Феномен суб'єктивного відображення, що є основним питанням психології, завершується формування цілісного образу, який стає ще однією канвою до народження нового типу поведінки в тій чи іншій життєвій ситуації. На фоні буденної психології виникають питання, наприклад, чи можна вважати спотвореним сприйняття реальності в сутінках, коли раптом в нашій уяві виникають страхітливі образи або прояв певного виду емоції неадекватної щодо моральних норм суспільства. В певній мірі інтерпретація поведінки іншої людини залежить від власного

суб'єктивного досвіду. Яким чином в соціальній групі сформувати позитивний чи негативний досвід знову ж таки з точки зору соціальної норми та відхилення? Які чинники суб'єкта впливають на емоційний стан під час спілкування, що призводить до агресії, депресії, ейфорії тощо? Стратегія власної поведінки не може вибудовуватися в нормі, якщо вона постійно спілкується на межі соціальної норми в суспільстві. Науковий світ знає багато експериментів, які проводилися в психологічних лабораторіях, де можна було спостерігати добропорядних громадян, що проявляли жорстокі форми поведінки по відношенню один до одного.

Наше суспільство, переживаючи економічну та соціальну кризу створює передумови «пошуку справедливості». Взаєморозуміння вибудовується на компромісах відповідно до загальнолюдських принципів соціальної справедливості.

Феномен „віри в справедливий світ” був відкритий в 60-ті роки ХХ століття канадським соціальним психологом М. Лернером, який обґрунтував теорію справедливого світу, що є відображенням світогляду людини. Але ця віра є психічною потребою, тобто вона проявляється в природному бажанні вірити в справедливий світ. Відповідно відносно благополуччя інших (більшості) вимагає виправдання других (меншості). Віра в „справедливий світ” дозволяє людині, яка досягла певного матеріального благополуччя усвідомити, що весь матеріальний добробут нею зароблений і заслужений. Кожен отримує те, чого він гідний: адже світ справедливий⁷. Знову ж таки в економічно-стабільному суспільстві соціальною нормою є відносно благополуччя більшості людей, що включає певний рівень матеріальних та духовних благ, де в певній мірі створені умови для реалізації принципу справедливості. В нашому ще, на жаль, пострадянському середовищі, де почуття справедливості патологізовано «суспільством соціальної рівності» аномальним є те, що більшістю є обділені (навіть не за принципом матеріального достатку) люди, які вважають світ абсолютно несправедливим, тим не менше варто одному з них вирватися з «більшості» в «меншість», як його світобачення перетворюється на споживацьке і справедливе тільки по відношенню до себе за принципом: «Кожен має те, що Сам заробив». Багато протестуючих людей в українському суспільстві висловлювали своє невдоволення новою владою по причині руйнації старих тінювих умов заробляння

грошей та кар'єрного зростання. Новий пошук справедливості, будується на старих принципах мізерної багатой меншості та майже бездуховної, злиденної більшості. Отже, ми у своєму нестримному бажанні відшукати справедливість перебуваємо в суспільстві «неправедних» людей з тими ж амбіціями щодо справедливості і несправедливості, що і у всіх. Суспільство перестає розвиватися, оскільки його члени тратять своє життя на встановлення норми справедливості. Закономірним у розвитку суспільства є формування освіченої духовної особистості, яка б забезпечила в майбутньому реалізацію принципу справедливості. Все це потребує подальшого глибокого соціально-філософського та соціально-психологічного аналізу даної проблеми.

Безперечно, розчарування з приводу несправедливості інших до себе показник порушення цілісності особистості. Загалом, пошук справедливості відбувається у соціально-нестабільному суспільстві і так чи інакше призводить до багатьох психологічних проблем, які пропонується розв'язати при допомозі прикладної психологічної літератури на кшталт: «Як стати багатим та успішним?» тощо. І мізерна кількість щодо сенсу свого існування, духовності, освіченості. Таким чином, особистість втрачає свободу та унікальність та самотатність.

У соціальній психології вивчення поведінки партнера-спостерігача, яка впливає на адекватність сприйняття опрацьована досить широко – стать, вік, професія, індивідуально-типологічні властивості, самооцінка, установка, закономірності сприймань тощо (Мелібрда Е., Брушлінський А.В., Бодалев А.А., Абульханова-Славська К.А., Табунська В.А.). У зв'язку зі збільшенням інформативно-перцептивного поля людини, змінюються багато психологічних явищ у просторі русі і часі. Індивідуальне знання про світ переповнене різноманітними інструкціями, правилами, кодексами, порадами, недійсними штампами суспільства, ненадто переобтяженого моральними нормами та цінностями. Актуальність проведення теоретико-методологічного аналізу механізму соціальної перцепції полягає не у визначенні системи поведінкових реакцій, а в обґрунтуванні особливостей цілісного сприйняття людиною реальності в просторі і часі, оскільки сучасна людина переобтяжена великою кількістю перцептивних зв'язків, і важливим є саме вивчення деструктивних за своїм впливом на поведінку людини. Психологі-дослідники мають справу не з теоретичним

конструктом людини, а з особистістю, що вибудовує свій внутрішній світ, осмислює свої вчинки, конструює майбутнє. Природно, що кожна така особистість намагається досягти благополуччя та психологічного комфорту, але одні цього досягають, а інших спіткає доля переживань, невдач та життєвих потрясінь. І як би людина не ідеалізувала власне життя на стереотипах досконалості, благополуччя, інтелектуальності, вона залежить від інших людей, оскільки саме від них, від усвідомлення причин їхньої поведінки залежить щастя чи нещастя кожного з нас.

Психологи В.С. Агєєв та Г.М. Андрєєва визначають проблему термінології „перцепція”, сприйняття, оскільки, на їхню думку, виявлене в експериментальних дослідженнях розмаїття характеристик процесу формування образу іншої людини або групи важко вкладається в традиційне розуміння перцептивного процесу⁸. Відповідно є потреба в обґрунтуванні насамперед категорії соціального пізнання, що відповідно дасть можливість методологічно визначити коректність вживання термінології та визначення нової парадигмальної концепції щодо процесу соціального пізнання.

На сучасному етапі розвитку психологічної науки дослідники звертають увагу в контексті соціальної перцепції на вивчення маніпуляції як виду психологічного впливу. У зв'язку з тим, що маніпуляція є ще мало вивченою з точки зору соціально-психологічної теорії та практики.

Проблемою маніпулятивної поведінки займалися як зарубіжні, так і вітчизняні дослідники. Серед них Р.Е. Гудін, О. Йокояма, У. Рікьор, Е. Шостром, Р. Міллер, Р. Чалдіні, Ф. Зімбардо та інші. Так, Е.Л. Доценко визначив саме поняття маніпуляції, Е. Шостром визначає передумови виникнення маніпуляції, М.Р. Бітянова визначає негативний аспект маніпуляції в міжособистісних стосунках в процесі спілкування. Недостатньо вивчені причини виникнення маніпуляції в соціальній перцепції. В певній мірі суспільство мимоволі заохочує маніпулятивну поведінку як швидкий шлях до досягнення мети.

Висновки. Соціальна перцепція потребує вивчення з точки зору соціальної норми та відхилення, оскільки суб'єктивний досвід формується насамперед в природних умовах середовища людини, які „нормуються” суспільством, в якому вона живе, за принципами соціальної справедливості даного суспільства.

Процес соціальної перцепції вимагає методологічного обґрунтування в категоріях: су-

б'єкт, об'єкт та ситуація сприйняття, а також термінологічного у визначеннях „соціальна перцепція” та „сприйняття” і відповідно до цього теоретичного та концептуального розв'язання процесу соціального пізнання.

З метою визначення психологічних характеристик людини за певною фізіогномічною характеристикою з точки зору соціальної перцепції є потреба в методологічному обґрунтуванні фізіогноміки в ракурсі соціальної психології її предмету, завдань та методу.

Процес соціальної перцепції вимагає вивчення та врахування етнопсихологічних, соціально-економічних особливостей суспільства з метою визначення основних характеристик психічної цілісності особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

- ¹ Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. – М.: Мысль, 1991. – С. 167.
- ² Выготский Л.С. Собр. Соч.: в 6 т. – М.: Педагогика, 1982. – Т.2. – С. 3-361.
- ³ Андреева Г.М. Социальная психология. – М.: Аспект-пресс, 1997. – 376 с.
- ⁴ Социальная психология в трудах отечественных психологов / Сост. И общая редакция А.Л. Свенцицкого. – СПб: Питер, 2000. – 512 с.
- ⁵ Майерс Д. Социальная психология / перев. с англ. – СПб.: Питер, 1996. – 684 с.; Социальная психология: Хрестоматия. – М.: Аспект, Пресс, 2003. – 475 с.
- ⁶ Московичи С. Век толп. – М., 1998.
- ⁷ Семечкин Н.И. Социальная психология: Учебник. – Ростов н/Д: «Феникс», 2003. – 608 с.
- ⁸ Социальная психология: Хрестоматия. – М.: Аспект, Пресс, 2003. – С. 241 – 242.

Zoriy N. PECULIARITIES OF INVESTIGATION OF SOCIAL PERCEPTION IN SOCIAL PSYCHOLOGY

The article discusses the implementation of mechanisms of social perception in consideration of the social conditions of the individual information society. The methodological problems of studying the social perception in social psychology have been grounded in terms of social cognition aiming to determine the integrity of the individual criteria.

There have been indicated that the concept of social perception reveals the mechanisms and phenomena of perception, including the process of perception behavior of another person; inter-

pretation of behavior in terms of perceived causes of behavior and expected outcomes; emotional evaluation; building strategies and behavior, all this formsng a complete picture of human perception of the world. Social perception at this stage of development of psychology is the notion categorially uncertain, because it has no key position in foreign psychology, the vast majority of it being absorbed by the psychology of influence and social cognition.

In the context of study of the problem there has been raised the the question of investagation of the norm of "justice" on the background of a modern information society, which, respectively, determine the conditions of formation of enlightened spiritual personality that would ensure the future implementation of the principle of justice.

Key words: social perception, social psychology, social cognition, personality's integrity criteria.